

Primers resultats de la intervenció arqueològica al castell d'Ascó (Ribera d'Ebre)

Josep M. Vila i Carabasa

Arqueòleg. Universitat Autònoma de Barcelona

Resum

Durant els anys 2014 i 2015 s'han dut a terme dues campanyes d'excavació arqueològica al Castell d'Ascó (Ribera d'Ebre) en el marc del procés de recuperació d'aquest element patrimonial que ha endegat l'ajuntament de la població. Aquests treballs han permès excavar la totalitat del perímetre de la primitiva torre del castell, de possible filiació islàmica i també una sèrie de dependències situades al voltant d'aquesta i que s'han de relacionar amb el castell medieval. Es tracta de dues cisternes, un cup de vi, segurament d'època moderna, i part del camí d'accés al recinte superior del castell, del que s'ha conservat un tram del paviment de còdols.

Abstract

During the years 2014 and 2015, we have carried out two campaigns of archaeological excavation to the Castle of Ascó (Ribera of Ebre) in the frame of the process of recovery of this patrimonial element that has driven the city council of Ascó. These works have allowed to excavate the whole of the perimeter of the primitive tower of the castle, probably Islamic, and also a series of dependencies situated around, and that have to relate with the mediaeval castle.

INTRODUCCIÓ

La intervenció neix de la voluntat de l'Ajuntament d'Ascó, que acabava d'adquirir la propietat dels terrenys en els que se situa el castell, de portar a terme la recuperació d'aquesta fortificació que és un dels elements de major entitat patrimonial del municipi. D'altra banda, el castell amb el seu precedent del *hisn* islàmic, és l'edifici més antic conservat a la població i el que, com a seu representativa de l'antiga comanda templera d'Ascó, ha estat el més determinant en l'evolució històrica del municipi. Els treballs realitzats fins al moment, que han combinat l'excavació arqueològica amb la restauració arquitectònica, han estat dirigits per un equip format per l'arquitecta Vera Hofbauerová que s'ha encarregat del projecte de restauració de la torre i per l'arqueòleg i historiador Josep M. Vila que ha endegat la recerca històrica i arqueològica.

En el marc d'aquests treballs, i fins al moment, s'han dut a terme dues intervencions de molt diferent abast. Durant l'any 2014 es va executar una excavació arqueològica extensiva al voltant de la torre, que va permetre localitzar diverses estructures vinculades amb el castell medieval. El 2015, en canvi, i en el marc del projecte de restauració de la torre, es va programar una intervenció molt menor, destinada a investigar la configuració de l'accés a la fortificació des de la vila.

En el moment actual estem a l'espera de poder iniciar una nova campanya d'intervencions arqueològiques que permeti completar l'excavació de bona part del recinte principal del castell. Per aquest motiu, els resultats que presentarem a continuació s'han de considerar molt provisionals.

Fig. 1. Vista general del turó del castell, amb la torre, abans d'iniciar-se les intervencions arqueològiques.

NOTÍCIA HISTÒRICA

El hisn islàmic

Sabem per la historiografia que, almenys en el període immediatament anterior a la conquesta cristiana, hi havia a Ascó un *hisn* o castell musulmà. De fet és probable que fos un dels més importants de la zona ja que té una situació estratègica de defensa del pas de l'Ebre i de la comunicació fluvial entre Tortosa i Lleida (Fuguet 1995, 140), reforçat amb les talaies del Pas del Llop i del Pas de l'Ase, que li permeten controlar un extens territori. Des del punt de vista organitzatiu, el *hisn Adkun* que és com apareix a la documentació musulmana de l'època, formaria part de la taifa de Tortosa i romandria sota l'autoritat del wali de Siurana (Serrano 1997, 29).

Tot i que fins al moment actual no n'ha aparegut cap resta arquitectònica que se li pugui atribuir de manera inequívoca, disposem de dades genèriques per poder avançar com podria haver estat la seva estructura. En aquest sentit, sabem que els *husun* tenien una estructura molt definida, que es repeteix en la majoria dels emplaçaments. En termes generals consten de dos espais diferenciats. Per una banda la fortalesa principal, que se situava a la part més alta i estava delimitada per una muralla exterior. Al seu voltant hi havia un extens espai anomenat albacar, que teòricament es destinava a donar protecció als pagesos i als seus ramats i béns mobles en cas de perill. Aquest recinte quedava delimitat bé per cingles naturals o bé per murs de tancament, generalment fets amb el sistema d'encofrat, i podia ser de dimensions considerables.

Hem d'entendre, per tant, que en termes generals, el *hisn* d'Ascó devia tenir aquestes característiques. Així doncs, hem de pensar en una zona construïda, situada en la part més alta del turó i protegida per una muralla, dins la que es trobarien les edificacions pròpies del castell. Pel que fa a les dimensions, no sabem quina era la seva extensió, tot i que el més probable és que coincidís aproximadament amb

el perímetre del posterior castell cristià, amb la torre i les restes construïdes que encara avui es poden observar. Hi hauria un segon recinte, el de l'albacar, que vorejaria el vessant a una cota més baixa i que estaria també tancat per un mur perimetral, ja que no sembla que el pendent del turó fos prou pronunciat com per fer innecessari un tancament construït. En aquest sentit, segurament agafaria la plana que s'estén al sud de l'elevació on hi ha la torre del castell i el vessant de la muntanya fins pràcticament arribar a les primeres cases del carrer castell, ja en el nucli d'Ascó.

Amb la conquesta cristiana, la transferència del castell d'Ascó als Templers i la seva transformació en seu d'una Comanda, tant el castell com l'albacar van passar a formar part de les propietats gestionades directament pels Templers, la seva reserva senyorial, de manera que l'antic albacar esdevé el que la documentació posterior anomena Costa del castell i que separa la fortificació de la vila.

Fig. 2. Fotografia antiga de la torre amb anterioritat a l'ensulsiada de la seva paret occidental.

El castrum d'Ascó

La data de la conquesta d'Ascó per part de les tropes cristianes ha estat objecte d'una certa discussió historiogràfica. El fet que formés part del grup de fortaleses de l'Ebre, juntament amb Riba-Roja, Flix i Móra que no apareixen en la donació de Miravet del 1153,

ha fet pensar que la seva conquesta fos anterior, entorn al 1151 o que fins i tot formés part de les estratègies de control del territori prèvies a la mateixa conquesta de Tortosa el 1148 (Serrano 2000, 39). La historiografia recent, però, tendeix a situar-ne la conquesta en l'entorn del 1153, coincidint amb la presa de Miravet.

En qualsevol cas, a mitjan segle XII el castell d'Ascó passa a mans del comte de Barcelona. Hi ha, però, un document de preparació de la conquesta de Lleida i Tortosa, datat del març de 1148, en el qual Ramon Berenguer IV assigna al comte d'Urgell, Ermengol VI, el castell d'Ascó, el castlà del qual haurà de fer les hosts i cavalcades amb el comte d'Urgell si aquest fos convocat pel de Barcelona¹. No hi ha altres esments posteriors que permetin certificar que aquesta cessió arribés a fer-se efectiva, tot i que tampoc n'hi ha que la descartin. Fos qui fos el castlà, hem de pensar que de bon començament les noves autoritats i la guarnició militar que portaven aparellada es devien instal·lar a les dependències del hisn, recentment abandonat i per tant, en principi, apte per a ser novament ocupat.

Segurament va ser en el castell on es va reunir el consell de regència de l'Infant Alfons per donar a la catedral de Tortosa un lloc per construir un molí, segons certifica el corresponent document, datat a Ascó el 11 de maig de 1164, per tant molt poc després de la conquesta (Virgili 2001, doc. 141).

Cal pensar també que a partir del moment de

l'ocupació del castell i potser de manera més evident a partir de la seva cessió als templers el 1182, es devien portar a terme de manera progressiva obres per a l'adequació de l'antic hisn a les noves funcions que havia de tenir com a castell vinculat a una comanda templera.

Pel que fa referència a les seves funcions, les cases-castell temples tenien una triple funcionalitat. En primer lloc, espai de defensa dels interessos de l'orde davant possibles enemics. En segon lloc, residència del comanador o del seu representant. Finalment, una funció de magatzem dels productes que obtenien mitjançant els drets imposats als vassalls. Aquesta darrera funció és la que anirà prenent protagonisme amb els anys i la que justificarà les modificacions arquitectòniques dels edificis del castell especialment a partir de la baixa edat mitjana.

Un dels edificis que tenim constància que hi havia dins del recinte castral era l'església pròpia dels templers de la comanda, que no hi era en els primers temps, ja que el 1182 en un acord entre la Mitra de Tortosa i els Templers, s'indica que aquests havien de traslladar la seva capella al castell, amb els clergues que volguessin i els prohibia reclamar mai més res a l'Església (Virgili 1997, doc. 341).

Amb aquest document quedava palesa la separació de jurisdiccions entre els templers i l'església diocesana. No sabem quan es va produir exactament la construcció d'aquest nou temple, tot i que no creiem que es tardés gaire. Es devia tractar d'una capella romànica de petites dimensions situada dins del recinte del castell, sense que en poguem donar altres referències a manca d'una intervenció arqueològica extensiva que permeti identificar-ne les restes, si es conserven, i comprovar les seves característiques.

Aquest conjunt d'edificacions castrals devia estar tancat per un mur perimetral, conformant una estructura que apareix documentada per primera vegada a la presa de possessió del terme d'Ascó per part del representant d'un nou comanador el 26 d'abril de 1552. En el document s'explica que el procurador va pujar

1. *Et comes barchinonensis pro illo senioratico de illa quinta parte prenominate Milicie facit emendam comiti Urgellensi ipsam castrum de Ascó tali modo ut comes Barchinonensis comendet comiti Urgellensi ipsum castlanum. Et in illas osten et cavalcadas ubi fuerit comes Urgelli cum comite Barchinonensi sit ipse castlanus ibi cum comite Urgeli cum militibus suis. Et in illas osten et cavalcadas ubi non fuerit comes Urgelli cum comite Barchinonensi vadat ipse castlanus cum comite Barchinonensi cum militibus ipsius castrum. Et quandocumque requisierit comes Barchinonensis potestatem ipsius castrum de Ascó per se aut per nuncios suos iamdictus comes Urgelli donet ei potestatem ipsam sine engan, iuratus aut pachatus. Et si comes Urgeli ibi non esset ipse castlanus donet ei ipsam potestatem iuratus vel pachatus quandocumque eam requireret comes Barchinonensis per se vel per suos. Et donat ei comes Barchinonensis in Ascó videlicet comiti Urgellensi duos homines in dominio.* (Sarobe 1998, doc. 17)

al castell i va obrir-ne i tancar-ne les portes en signe de possessió de la fortalesa. Posteriorment van anar a la torre del castell des d'on es podia apreciar el terme i en va prendre possessió².

El castell en època baix medieval i moderna

No tenim notícies documentals sobre com era el castell d'Ascó en època baix medieval, ni quines transformacions es van produir en relació amb l'estructura original de torre rectangular i esglésiola que possiblement conformava les primeres èpoques. De tota manera devia tenir una certa importància ja que hi ha diverses notícies d'estades a la població de membres de la casa reial i també va tenir un cert paper en alguns esdeveniments polítics de l'època. Així, durant el conflicte entre Joan II i el Príncep de Viana, el lloctinent d'aquest, Joan de Beaumont va ser empresonat al castell d'Ascó durant un cert temps. També durant la Guerra Civil posterior Ascó va ser pres dues vegades, el 1464 i el 1466, per tropes fidels a Joan II (Biarnés 1983, 36).

Les primeres notícies documentals directes que tenim sobre les edificacions del castell fan referència en realitat a la capella, sota l'advocació de Sant Pere, que hi havia a l'interior del recinte i són ja del segle xv. En aquest sentit disposem d'un document, datat el 25 de setembre de 1439 que correspon a l'acta de constitució del priorat del castell d'Ascó. En el document, Joan de Vilagut, castellà d'Amposta, institueix un priorat perpetu a la capella de Sant Pere del castell d'Ascó, sota l'advocació d'aquest mateix sant. El detemptor del Priorat s'haurà de titular prior d'Ascó. També mana que el prior hagi de ser alimentat de franc a la taula del castell: *habeant tabulam sive mensam francam in dicto castro tam de pane, vino, aqua et companagio quam de aliis necessariis ad vitam dicti prioris*. El prior haurà de viure al castell i dir

tres misses setmanals a l'altar de la capella³. Aquestes obligacions i drets del prior es mantenen encara vigents un segle més tard, segons consta en el capbreu de 1558⁴. També continuen apareixent en el capbreu de 1607⁵.

També en relació amb aquesta mateixa església tenim la visita realitzada al temple el 21 d'abril de 1535, que si bé no aporta dades sobre aspectes arquitectònics de l'edifici si que és notable pel que fa al llistat d'objectes, joies i relíquies que s'hi guardaven. En aquella ocasió consta que es visita l'altar de la capella, que és de pedra, amb estovalles i corporals. S'enumeren també vestiments sacerdotals, una creu gran, dues de petites, una taula amb la imatge de la Mare de Déu. Un frontal d'altar de pinzell i dues cortines de pinzell a la capella, un missal nou i 7 o 8 llibres vells. Finalment esmenta diverses relíquies: una pedra de la casa on va néixer Crist, una pedra del lloc on va ser crucificat, una pedra de l'hort de Jericó, una pedra del Mont Calvari, una pedra del sepulcre de Jesucrist, pedra del sepulcre de la Mare de Déu, palma amb la que van pegar Jesucrist, pedra de la casa on va néixer Sant Joan, pedra del sepulcre de Santa Caterina, fusta de l'arbre de la verga d'Aron, *Item, una costilla que no se save de que santo es*.

Aquesta mateixa visita es parla d'alguns dels béns que es troben al castell i que mereixen ser esmentats i inventariats: *quatro cubas grandes y un cubito y un cubo grande, doce carreteles y otra cuba grande*. També es van trobar al castell sis piques i una llança, vuit rodels, cinc ballestes, un aparador de fusta i una taula de fusta⁶. Aquests objectes ens parlen de les funcionalitats del castell que ja hem esmentat més amunt, per una banda la funció defensiva, cada cop més puntual i la de centre de recollida i emmagatzematge de les rendes de la comanda que és la que justifica la construcció dels cups citats. Deu anys més tard, l'inventari dels béns del

3. AHN. OM. Lligall 8175.5

4. AHN. OM. Libro 1751, fol 7r

5. AHN. OM. Libro 1752, fol 3r-7r

6. AHN. OM. Lligall 8176.4

2. AHN. OM. Archivo Histórico Nacional. Sección Ordenes Militares. Lligall 8172

comanador, fet el 1546, i publicat per Carmel Biarnés, dóna un panorama bastant semblant al que hem vist en la visita anterior.⁷ En la visita del castellà d'Amposta de 1570 al castell d'Ascó s'explica amb un cert detall la posició de la capella dins del conjunt d'estructures de la fortificació⁸. Per la seva posició i el fet que se situï a l'extrem del mateix edifici on hi ha la sala principal del castell creiem que es podria situar en el gran edifici rectangular que es defineix en el límit entre la part més alta del castell, on hi ha la torre, i la plataforma on hi ha l'albacar. Entenem que probablement es tracti d'un edifici molt compacte, semblant al del castell de Miravet, on se situarien les peces principals del castell: la sala principal, la capella, etc...

També els documents de presa de possessió dels comanadors esmenten el castell. Normalment s'hi va per fer l'acte simbòlic de la presa de possessió de la fortificació, amb l'obertura i tancament de les portes del castell per part del nou comanador. També es puja a la torre des d'on es pot albirar tot el terme i des d'aquest punt es pren possessió d'aquest.⁹

El 1617 tenim referències a obres al castell

7. *Continuando la dicha visita de la dicha encomienda de Azcón y encomienda visitó el castillo y lugar de Azcón y halló en la bodega de dicho castillo quatro cubas y un cubito, un cubo grande de cayron, nueve carretes y otra cuba grande. Item halló en dicho castillo cinco pacas sin hierro, cinco rodela, cinco ballestas sin ningún armatos. Un aparador de madera, una mesa de fusta con su pie, una filla de cuero y a causa del pleyto que pende entre aragoneses y catalanes no halló su señoría comendador en dicha encomienda, la qual estava secretada por la Real Audiencia de Cathalunya* AHN. OM. Lligall 8172

8. *Y así mismo se entendió como estaba fundado un priorato en el castillo de Azcón que lo sirve un clérigo del abito, al qual priorato fue su señoría personalmente a visitar-lo el qual está fundado en una capilla que está en dicho castillo de Azcón, al cabo de la sala principal de dicho castillo, en una torre que está a oriente de dicha sala. Del qual priorato se alló prior el dicho fray Marco rrius a esto presente y así constituydo dentro dicha capilla visitó su Señoría personalmente con el dicho fray anton Segura el altar de dicha capilla el qual és de madera muy vieja ençima de la qual está un retablo sots invocación de San Pedro el qual se alló limpio decentemente. Y más continuando dicha visita, visitaron la dicha capilla y cuerpo de aquella que está bien tratada y decentemente. Et prosiguiendo dicha visita mandó su Señoría al dicho fray Marco rrius, prior de dicho priorato, sacase la rropa y hiziese un inventario de la rropa y bornamentos de dicha capilla por el qual mandamiento y por el juramento en poder de su Señoría debida forma prestó para que en virtud de aquel denunciassen la verdad, hizo inventario segun se sigue.* AHN. OM. Lligall 8124

9. AHN. OM. Lligall 8172

vinculades amb reparacions a la teulada i la col·locació d'un empedrat davant la porta.¹⁰ El 1618 els treballs se centren en la neteja de la cisterna i del pati del castell, a la teulada, a la sala i la cuina¹¹. En el procés de millora de la Comanda datat del 1638 s'especifica que el Comanador té el castell d'Ascó per a la seva habitació i a dins hi ha les presons¹². D'altra banda en aquest mateix document també s'explica que el prior de Sant Pere del castell resideix en una casa, propietat del comanador, dins la vila d'Ascó.

El castell va ser destruït durant la Guerra dels Segadors i abandonat pel comanador que es trasllada a viure al poble. En aquest sentit, en el document de presa de possessió de la Comanda datat el 1667 se'ns informa que el castell està destruït i no es pot habitar¹³. En la següent presa de possessió, el 1688, ja ni tant sols es puja al castell per a la cerimònia formal sinó que es va anar *in pede montis prope ubi castellum est dirutum et debastatum* i des d'allà van prendre possessió ocular del castell¹⁴.

A partir d'aquest moment el castell queda abandonat i en procés de ruïna gairebé fins a l'actualitat. Una de les darreres referències que en tenim és del document de presa de possessió del Comanador de 1772 on s'indica que des de la plaça de l'abadia *señaló a dicho caballero procurador un edificio ruinoso que existia en la cima de un montecito sobre la dicha villa e inmediato a ella que según manifestaban sus ruinas había sido el castillo y fortaleza de dicha encomienda*¹⁵.

Existeix una reparació de la torre, amb la reconstrucció d'un tram de mur i la creació d'una falsa cantonada, amb espitlleres en el tram reconstruït i una porta a la planta baixa en el costat de la vila. Entenem que aquestes obres s'han de vincular amb el seu ús, durant la tercera guerra carlina, cap al 1874, com a

10. AHN. OM. Lligall 8173

11. AHN. OM. Lligall 8173

12. AHN. OM. Lligall 8173

13. AHN. OM. Lligall 8172

14. AHN. OM. Lligall 8172

15. AHN. OM. Lligall 8172

punt de retransmissió del senyal d'una línia de telegrafia òptica militar que unia Casp amb Tortosa. Suposem que en aquest mateix moment l'edifici va ser coronat amb un cadafalc de fusta que feia tot el tom a la construcció.

La Costa del Castell

Al voltant del castell, especialment cap a la banda de la vila, hi ha un espai que forma part del domini directe del Comanador i que s'anomena la Costa del Castell. Ja apareix esmentada com a *cuesta del castiello* en el document sobre les rendes del castellà d'Amposta de 1416 (Ortega 1996, 322). En aquest moment hi havia algunes terres cedides a particulars que s'indica que eren situades a la costa.¹⁶ Disposem d'una descripció dels seus límits efectuada en el marc del capbreu de 1661.¹⁷ En el capbreu de 1558 ja s'especificava que en aquest espai el Comanador hi tenia una devesa plantada d'oms i amb alguns ametllers i en la qual estava prohibit entrar-hi amb animals.¹⁸

L'esment a l'existència, en la descripció de 1661, d'un marge i d'uns fonaments antics fa pensar que a mitjan segle XVII, just després de la destrucció del castell, encara es conservaven restes d'un possible mur de tancament (segurament en part reconstruït en forma de marge) d'aquesta mena de reserva senyorial al voltant del castell. Per la posició física d'aquest element i per la similitud fins i tot en el nom amb exemples documentats en altres poblaci-

16. *Item, fa en Bernart Salvador por un troz de terra en la costa del castel que fue de Jafar Quaxeras, afruenta con el camino general e con terra de la muller qui era de Jafar Quaxeras e de las dos partes con la muntania* (Ortega 1996, 329).

17. La costa del castell afronta amb una fita que se ha posada davant casa los successors de Francesc Salvador, tot marge avant, fins a altra fita que y ha damunt casa de Joan del Forn a la punta de un marge y tot marge avant fins al tros dels successors de Joan Salvador que la fita i contrafita hi está parteix per lo solament antich dret a la roca y après tot single avant fins al cantó del castell y après tot lo àmbit del castell comensant de les tapies o murada fins a l'altra fita prop la torreta y prop casa dels successors de Francesc Salvador. AHN. OM. Libro 1755-C fols 4v-19v

18. AHN. OM. Libro 1751 fol 16r

ons com ara Horta de Sant Joan, creiem probable que aquesta Costa del Castell es pugui identificar amb l'albacar de l'antic castell islàmic. La descripció de 1661, d'altra banda, tot i no ser massa explícita de la posició exacta dels límits del perímetre d'aquest possible albacar, sí que permet situar-ne un dels costats a tocar de la vila, segurament en algun punt proper als actuals carrer Castell o Alta del castell.

La seva consideració de reserva senyorial comportarà que aquest espai no s'arribi a urbanitzar mai, almenys fins a la desaparició del domini templer sobre Ascó al segle XIX. De tota manera, l'orografia de la muntanya del castell sobretot a la banda de la vila dificulta notablement la construcció de cases en aquest punt i va comportar que el creixement de la població es fes més aviat cap a la banda nord.

La muralla del castell

Les restes arquitectòniques del castell conservades actualment a la vista són escasses, tot i que les intervencions arqueològiques realitzades fins al moment han deixat a la vista alguns espais fins ara desconeguts. Cal pensar, però, en l'existència d'un petit recinte que envoltaria les principals edificacions que conformaven la fortificació: torre, església, magatzems, cups, etc. que sembla que ocuparien la part més alta del cim del turó.

Pràcticament no en tenim referències documentals ja que per la seva posició aïllada no hi ha edificis de la població que hi afrontin. Només apareix vinculada amb referències a la costa del castell. Per exemple en el procés de millores de la comanda de 1638 es diu que el comanador administra directament una *cuesta plantada de olivos contigua a los muros del castillo*.¹⁹ Per la seva banda, en la presa de possessió de la comanda per part d'un nou comanador, el 1552 s'explica que el procurador del nou senyor va pujar fins al castell per prendre'n possessió obrint i tancant les portes i que després va pujar dalt de la torre des d'on es podia apre-

19. AHN. OM. Lligall 8173

ciar la totalitat del terme per tal de prendre'n possessió.²⁰ Per tant queda clar que hi havia un recinte tancat amb portes dins del qual encara hi havia la torre com element defensiu i representatiu més important.

La muralla de l'albacar

Cal pensar que més enllà d'aquest perímetre superior hi hauria, a una cota inferior dins del turó, un segon recinte, que originàriament correspondria a l'albacar del *bisn* islàmic. Ja hem vist anteriorment com molt probablement s'hagi d'identificar aquest albacar amb la devesa anomenada Costa del Castell a la documentació dels segles XVI-XVIII i que correspon a una propietat de domini directe del Comanador, situada entre el castell i la vila. En relació amb aquest element algunes de les delimitacions que fan els capbreus esmenten un mur de terrassa que sembla fer de límit per la banda de la vila, i fins i tot uns fonaments antics que podrien correspondre amb l'antic mur de tancament de l'albacar.

A banda d'això hi ha algunes referències disperses i poc concretes a la documentació conservada que no permeten en cap cas establir un possible límit d'aquest albacar. Per exemple, en el capbreu de 1639 s'esmenta una casa situada en la vila d'Ascó i prop de la porta del castell.²¹ Per la seva banda, el capbreu de 1689 esmenta un corral a la costa del castell que afronta amb la costa i amb la muralla que puja al castell.²²

En els capbreus del segle XVIII apareix una referència que podria fer pensar que encara en aquest període es conservava algun element reconeixible en relació amb aquest tancament. Així, el capbreu de 1734 surt referenciat un corral o pati al carrer de la Montera que afronta amb la muralla que puja al castell.²³ Aquesta mateixa referència es repeteix en el capbreu de

1761²⁴ i en el darrer dels conservats, de 1787.²⁵ És possible, per tant, que el límit d'aquest albacar, que en tot cas estaria més enllà del tancament del nucli d'època islàmica se situés en l'entorn de l'actual carrer castell.

LA INTERVENCIÓ

Fins al moment actual, les intervencions arqueològiques al castell d'Ascó s'han desenvolupat en dues fases successives executades els anys 2014 i 2015. En el primer cas es tractava d'una intervenció relativament extensiva que afectava la torre que se situa en la part més elevada i el seu entorn immediat. L'objectiu era estudiar aquesta torre de cara a preparar el projecte de la seva restauració. Per altra banda també es pretenia obtenir unes primeres dades sobre la potència arqueològica del jaciment, el grau de conservació de les estructures, etc. Aquesta intervenció va ser executada per l'empresa RECOP SLU, sota la direcció de qui signa aquesta comunicació i amb la col·laboració de l'arqueòloga Cristina Belmonte que va dur a terme treballs de seguiment arqueològic sobre el terreny i també la documentació gràfica de la intervenció.

Pel que fa a la intervenció de 2015, es va desenvolupar en el marc de l'execució dels treballs de restauració de la torre, segons projecte de l'arquitecta Vera Hofbauerová, i desenvolupada per l'empresa RECOP SLU. La direcció tècnica dels treballs va estar a càrrec de qui signa la present comunicació i amb la col·laboració de l'arqueòloga Roser Arcos que va dur a terme treballs de seguiment arqueològic sobre el terreny i també la documentació gràfica de la intervenció. En aquest cas l'actuació es va circumscriure a la localització del mur de tancament nord del castell en un punt on semblava possible documentar-hi la porta d'entrada al recinte castral des del poble.

20. AHN. OM. Lligall 8172

21. AHN. OM. Libro 1754-C, fols 43v

22. AHN. OM. Libro 1756-C sf

23. AHN. OM. Libro 1758, fols 178r-179r

24. AHN. OM. Libro 1759, fols 221v-222v

25. AHN. OM. Llibre 1750

PRIMERS RESULTATS PROVISIONALS

El fet que la intervenció estigui encara molt en els inicis del seu desenvolupament tant pel que fa a l'extensió de la zona excavada com a l'anàlisi dels resultats fa que l'exposició que segueix hagi de ser fonamentalment descriptiva dels elements localitzats. Haurà de quedar per a més endavant, quan la intervenció sigui més extensiva i s'hagi pogut avançar més en l'anàlisi dels resultats, una interpretació més aprofundida del conjunt, dels seus usos i de la seva evolució cronològica i constructiva.

La Torre

L'element sobre el qual es va centrar d'una manera més intensa la intervenció de 2014 va ser la torre que se situa en el punt més alt del turó. L'edifici que ha arribat a nosaltres, tot i que molt malmès, és de planta quadrangular de 3,6 x 5,1 m aproximadament. Aquesta edificació s'ha d'identificar segurament amb una reconstrucció de la torre que es va fer per tal de transformar-la en estació repetidora d'una línia de telegrafia òptica militar que es va instal·lar cap al 1874, durant la tercera Guerra Carlina. Per altra banda, la refacció que vinculem amb aquesta transformació va comportar la reducció del perímetre original de la torre, que tenia una planta més rectangular i que en el moment de la seva reconstrucció ja estava parcialment enderrocada, almenys per la banda meridional.

En algun moment del segle xx es va ensulsiar la major part de la façana oest de la torre, que devia arrossegar una part del mur meridional afegit al segle XIX. Per tant, en el moment d'iniciar-se la intervenció, la banda oest i la cantonada sud oest de l'edifici no es conservaven, tot i que esperàvem poder-les localitzar, encara que fos a nivell de fonamentació, sota els enderrocs.

Constructivament la torre està formada per dos murs solidaris entre si que conformen el tancament septentrional i oriental. Es tracta de murs de 2,10 m d'amplada que presenten

un cert atalussament i estan fets amb blocs de pedra rectangulars, lleugerament escairats i de mides diverses a la cara externa, tots ells disposats a partir de filades poc regulars. Els murs estan lligats amb un morter de calç de color blanc de gran consistència, i abundant presència de còdols de mida petita i graves en la seva composició. La cantonada entre els dos murs està ben delimitada per la presència de diversos carreus escairats i disposats en angle recte.

Les parets afegides en la darrera reforma (la paret meridional i una part de la occidental), tenen 75 cm d'amplada i estan fetes amb dos fulls de filades de blocs disposats a trencajunt i lleugerament escairats. El reble interior és fet amb pedres de mides diverses, sense escairar i tot el conjunt és lligat amb un morter de calç de color rosat. El blocs de pedra es troben falcats amb altres pedres més petites, fragments de teula i còdols.

L'excavació de l'interior de la torre va permetre documentar el seu darrer nivell de circulació i també les traces molt arrasades del que segurament és la fase més antiga de la torre, possiblement d'època islàmica i que posteriorment va ser reforçada i revestida exteriorment amb la construcció de la torre actual que sembla que folrava exteriorment la primitiva.

Un cop finalitzada la intervenció a l'interior de la torre es va iniciar la delimitació del perímetre de l'edifici medieval que es perllongava cap al sud. En aquest punt, a la banda est i seguint l'alineació de la façana oriental de la torre, es va documentar un mur d'uns 130 cm d'amplada, tot i que es conserva en un traçat força irregular. Es tracta d'una estructura amb la cara vista al costat oriental, feta amb pedres de mides diverses, lleugerament escairades, col·locades a trencajunt i lligades amb un morter de calç. Per darrera d'aquest full exterior se situava el reble interior fet amb pedres mitjanes i petites sense escairar, lligades amb el mateix morter. Aquest reble s'adossava a una altra estructura d'uns 105 cm d'amplada i feta de blocs mitjans i petits de pedra lligats amb argiles i que presentava una cara ben di-

buixada per la banda est, a la que s'adossava el mur. La cara occidental quedava desdibuixada i segurament havia desaparegut amb els successius arrasaments ja que en conjunt aquest element només es conservava en una potència d'entre 5 i 15 cm segons les zones. Entenem que aquest element es correspon amb la continuació cap a l'exterior de l'estructura que s'havia documentat a l'interior de la torre. Aquests dos elements formarien part del primitiu mur de tancament d'un primer edifici que podria correspondre a la fortificació d'època islàmica.

ENTORN DE LA TORRE

Un cop completada l'excavació de l'espai interior de la torre i documentat el substrat natural en tota la seva superfície es va ampliar la intervenció cap als costats nord, sud i est de l'edifici, ja que el vessant occidental havia quedat pràcticament exhaurit en el procés de localització del mur de tancament de la torre.

1. Sector oriental

A llevant de la torre es va dur a terme l'excavació d'una franja d'uns 6 m d'amplada paral·lela a la paret de l'edifici. En aquest punt es va delimitar una estructura rectangular d'uns 10 x 6 m, tancada per murs fets amb maçoneria de pedra i calç d'entre 130 i 170 cm d'amplada en funció dels costats i que generaven un espai interior de 7,2 x 3,2 m. En el mur de tancament oest, que presenta una cota d'arrasament una mica més alta que la de la resta, es conserven algunes lloses de pedra que semblen correspondre a l'arrencament de la volta que cobriria l'estructura.

L'interior estava completament reblert per un potent nivell d'enderroc. Durant la seva excavació es va poder comprovar com els murs perimetrals de l'habitació estaven arrebossats amb una capa de morter de calç de color vermellós força densa que semblava clarament correspondre a la capa d'impermeabilització

d'un dipòsit o cisterna. També es va poder comprovar com, per davant d'aquesta capa es localitzava un segon mur de 25 cm d'amplada i fet a base de carreus rectangulars de pedra disposats en filades. Aquesta paret, que revestia la totalitat de l'interior de la cisterna i que estava adossada a l'arrebossat antic, era recoberta també per una capa de morter de calç blanca que servia per millorar la impermeabilització interior. Un cop descomptat el gruix d'aquest mur de revestiment interior, les dimensions de la cisterna eren 6,8 x 2,85 m. Finalment es va localitzar el paviment de l'estructura, a base de rajoles de ceràmica de 32 x 16 cm posades en filades i col·locades a trencajunt. A tocar del mur de tancament oriental es va localitzar una cubeta circular, d'uns 90 cm de diàmetre, el fons de la qual arribava a estar uns 15 cm per sota del nivell de la resta del paviment.

Fig. 3. Vista de la cisterna documentada al peu del mur oriental de la torre.

2. Sector meridional

Es correspon a la zona situada als peus del mur sud de la torre. En el moment inicial es va documentar un potent nivell d'enderroc

Fig. 4. Vista del camí empedrat d'accés al recinte superior del castell.

que cobria la major part dels edificis antics de la fortificació. La seva eliminació va permetre identificar una sèrie d'estructures que se situaven a un nivell inferior respecte a la torre. Així, es va definir una alineació amb direcció est-oest formada per dos murs successius. El primer correspon a un mur fet amb un full de carreus rectangulars de pedra disposats a trencajunt en filades regulars la inferior de les quals està feta amb carreus encoixinats. El segon presenta un parament semblant però aixecat exclusivament amb carreus encoixinats. A la banda occidental, al peu d'aquests murs es va localitzar un nivell de còdols de riu disposat en un suau pendent en direcció est que sembla que pavimentaria un camí d'accés a la part alta del castell.

3. Sector septentrional

En el moment d'iniciar-se la intervenció, en el vessant nord del turó, al costat de la torre i de la cisterna, afloraven alguns murs, força destruïts, però que ja demostraven l'existència d'estructures d'interès arqueològic en aquest sector del castell. Aquí l'estratigrafia s'iniciava amb un estrat d'enderroc l'extracció del qual va permetre localitzar un mur perpendicular a la paret de la cisterna. Es tracta d'una estructura de 60 cm d'amplada feta amb pedres lleugerament escairades i col·locades a trencajunt, disposades en filades força regulars i lligades

Fig. 5. Detall d'alguns dels murs de tancament del recinte superior del castell per la banda sud.

amb morter de calç. Aquesta estructura dividia l'àmbit situat al nord de la torre i la cisterna en dos sectors: oriental i occidental.

Àmbit oriental

A l'extrem oriental de l'àmbit es va localitzar una estructura quadrangular de 4,8 x 3,5 m delimitada per murs fets amb maçoneria de pedra i calç. Al centre de l'estructura es definia una obertura circular, de 3 m de diàmetre. Per la seva posició, forma i dimensions es va interpretar provisionalment com un cup per a l'elaboració del vi. A la resta de l'àmbit, es va identificar un mur amb direcció est-oest de 1,6 m d'amplada i fet amb filades de carreus encoixinats col·locats a trencajunt. Aquesta estructura, paral·lela al mur de la torre i de la cisterna, estava delimitant un edifici situat a un nivell inferior respecte d'aquelles aprofitant el desnivell de la muntanya en el vessant que dona al poble.

Al seu interior es van poder delimitar les restes de dos murs que antigament compartimenta-

Fig. 6. Vista general del cup

Fig. 7. Vista de l'interior del cup i del seu paviment de peces ceràmiques

Fig. 8. Vista del dipòsit o cisterna situat al costat del cup, a la banda nord del castell.

Fig. 9. Vista del dipòsit o cisterna situat al peu de la paret nord de la torre.

ven l'espai i que es va poder definir com una estructura de 3 m d'amplada i una llargada originalment de 5,4 m.

L'extrem de l'àmbit estava ocupat per l'estructura del cup esmentat més amunt i que clarament s'adossava als murs perimetrals de l'edifici que ocupava tota la façana nord del castell en el primer nivell per sota de la torre i la cisterna seguint el desnivell del vessant del turó. L'estructura, de 3 m de diàmetre presentava les parets recobertes per una capa de morter de calç que conservaven les empremtes de les

antigues rajoles quadrangulars que el revestien interiorment, tal com passa de manera habitual en els cups de vi. Finalment es va localitzar el paviment del cup fet a base de rajoles vidriades de 40 x 40 cm. La potència total des del punt d'arrasament i fins al fons és de 3,3 m. En la part superior del cup es conserven traces de la revora on es col·locaven els taulons que feien de base de la zona de premsat del vi. A la banda inferior, al costat nord, s'observa el forat d'evacuació del most cap a l'exterior.

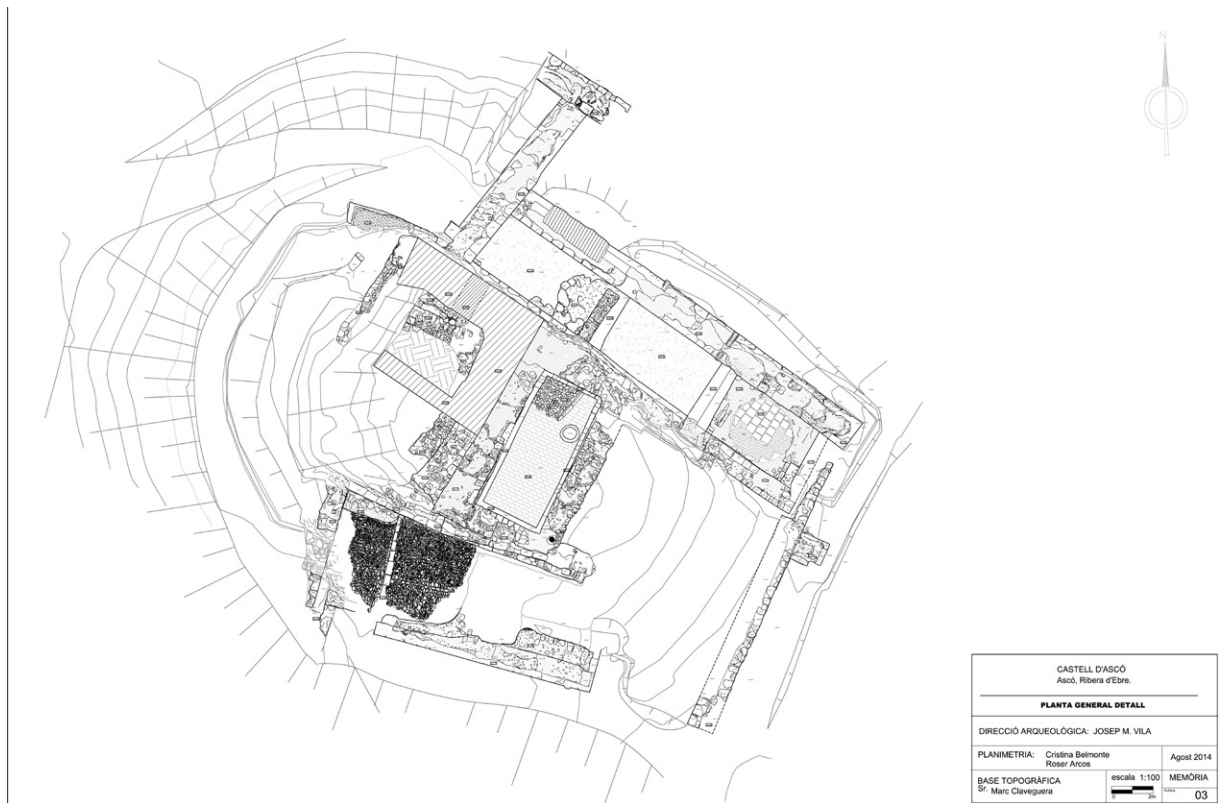

Fig. 10. Planta general de les estructures localitzades.

Àmbit Occidental

Aquest espai es correspon pràcticament amb el tram situat als peus de la cara nord de la torre. En aquest sector, i per sota dels corresponents nivells d'enderroc, es va documentar una estructura, de 6 m de llargada i 2,9 d'amplada delimitada per murs fets amb carreus rectangulars de pedra col·locats a trencajunt i disposats en filades regulars. Les quatre parets presentaven un arrebossat superficial fet amb morter de calç lliscat superficialment com per a generar una impermeabilització. Un cop completada l'excavació dels nivells de reblliment interiors de l'estructura es va documentar, ocupant els dos terços occidentals de l'habitació, un nivell format per morter de calç blanca i sorra que es distribueix de manera uniforme per la totalitat de l'espai. Segurament es correspon amb un antic paviment de l'estança. En el costat oriental de l'habitació es va identificar un nivell de lloses planes de pedra col·locades per sobre del nivell de morter

esmentat anteriorment i que per tant semblen correspondre a un segon paviment de l'estança. Per les seves característiques creiem que es tracta d'un dipòsit ja sigui per a aigua o per a algun altre líquid.

BIBLIOGRAFIA

- BIARNÉS, C. (1983). *Guia d'Ascó (Ribera d'Ebre)*. Tarragona.
- FONT RIUS, J.M. (1969-1983) *Cartas de Población y Franquicia de Cataluña*. Madrid-Barcelona. 2 vols.
- FUGUET, J (1998). *Templers i Hospitalers II. Guia de les Terres de l'Ebre i dels castells templers del Baix Maestrat*. Barcelona.
- MIQUEL ROSSELL, F. (1945) *Liber Feudorum Maior. Cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón*. Barcelona.

ORTEGA, P. (1996) “Rentas del castellán de Amposta (orden del Hospital) en las encomiendas de Ascó, Caspe y Miravet a principios del siglo xv”. *Miscel·lània de Textos Medievals*, 8. pàgs. 283-392

SAROBE HUESCA, R. (1998) *Col·lecció diplomàtica de la Casa del Temple de Gardeny (1070-1200)*. Barcelona. 2 vols.

SERRANO DAURA, J. (2000). *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova (segles XII-XIX)*. Barcelona, Fundació Noguera.

VILA, J.M. (2015) “El paper de les fortificacions andalusines en l'urbanisme de les poblacions cristianes posteriors. Els casos d'Ascó, Tivissa i Horta”. Dins: GIRÁLDEZ, P. – VENDRELL, M. (coords): *Centres històrics: el valor del context*. Barcelona, pàgs. 47-69

VILA, J.M. (2015b) “Estudi històric i arqueològic del procés de formació de la vila d'Ascó”. *Actes del V Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*. Barcelona. ACRAM, pàgs. 559-573

VIRGILI, A. (1997) *Diplomatari de la catedral de Tortosa (1062-1193)*. Barcelona. Fundació Noguera (Diplomatari, 11)

VIRGILI, A. (2001) *Diplomatari de la catedral de Tortosa (1193-1212)*. *Episcopat de Gombau de Santa Oliva*. Barcelona. Fundació Noguera (Diplomatari, 25)

VIRGILI, A. (2001b). *Ad detrimentum Yspanie. La conquesta de Turtusa i la formació de la societat feudal (1148-1200)*. Barcelona.